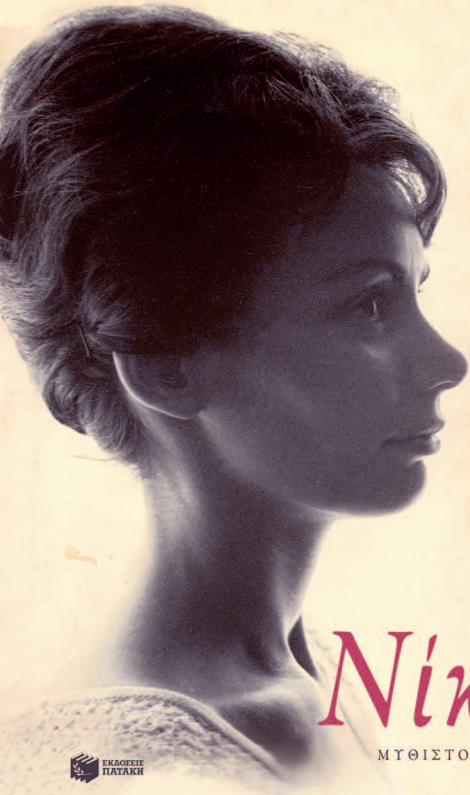

Χ.Α. ΧΩΜΕΝΙΔΗΣ

Nίκη

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΑΡΜΑΟΥ

ΑΝΕΣΤΗΣ - ΣΕΒΑΣΤΗ
(1874-1925) (1881)

ΙΟΥΔΑΝΗΣ
(1902)

ΓΙΑΝΝΟΣ ΠΕΤΡΟΣ
(1908-1944) (1912)

ΜΑΡΚΕΛΛΑ - ΣΤΡΑΤΟΣ ΒΡΑΝΑΣ
(1916) (1895)

ΦΑΝΗ - ΣΑΒΒΑΣ ΜΠΟΓΔΑΝΟΣ
(1913) (1888)

ΤΟΥΛΑ
(1946)

ΑΝΤΩΝΗΣ
(1906)

ΑΝΝΑ
(1911)

ΝΙΚΗ - ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΡΟΦΑΛΗΣ
(1938) (1931)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΥΛΩΝΑ

ΓΙΩΡΓΗΣ - ΕΛΠΙΔΑ
(1870-1942) (1881-1957)

ΚΑΤΕΡΙΝΑ
(1912-1912)

ΘΕΩΝΗ
(1920)

ΑΛΚΜΗΝΗ - ΒΑΓΓΕΛΗΣ
(1913) (1905)

ΔΙΔΥΜΑ
(1945)

Τώρα που είμαι πια νεκρή, σαβανωμένη μες στο φέρετρο, ντυμένη με το καλό μου λευκό φόρεμα (εγώ το είχα διαλέξει και το 'χα στείλει στο καθαριστήριο μία εβδομάδα πριν μπω για τελευταία φορά στο νοσοκομείο), τώρα που βρίσκομαι στο ψυγείο του νεκροθαλάμου και περιμένω να ξημερώσει η μέρα της κηδείας μου, τώρα που έχω πάρει την άγουσα για τον τόπο όπου δεν υπάρχει –όπως λένε– οδύνη, λύπη και στεναγμός, τώρα νιώθω πιο ελεύθερη από ποτέ. Ελεύθερη να τριγυρίσω τα εβδομήντα χρόνια της ζωής μου. Να πάω εμπρός και πίσω, να σταθώ σε γεγονότα-σταθμούς, κρίσιμες αποφάσεις που πήρα εγώ ή που έλαβαν άλλοι για μένα, να τα αντικρίσω όλα σφαιρικά και πεντακάθαρα. Να μεγεθύνω επίσης και να εξετάσω τις μικροσκοπικές λεπτομέρειες, να ξεχωρίσω τις πιο αδιόρατες αποχρώσεις, οι οποίες ίσως τελικά και να 'καναν τη διαφορά. Ποια διαφορά; Εκείνη που με ξεχώρισε όχι απ' τους

άλλους ανθρώπους, μα από τις άπειρες εκδοχές του εαυτού μου, τις οποίες κουβαλούσα εν σπέρματι μέσα μου, ούτε όμως άνθισαν ούτε και κάρπισαν ποτέ. Τη διαφορά που με οδήγησε σε εκείνο που ήμουν και όχι σε ό,τι θα μπορούσα να έχω γίνει.

Δεν καταδεχόμουν, όσο ζούσα, την πολυτέλεια του μηρυκασμού. Ακόμα και στα ημερολόγια, που ανελλιπώς σχεδόν κρατούσα από τα χρόνια της βαθιάς παρανομίας, δεν παρέθετα κρίσεις αλλά γεγονότα: «Πήγα εκεί, συνάντησα εκείνον, μου συνέβη αυτό...». Λίγες υπογραμμισμένες λέξεις, κάποια –πιο σπάνια– θαυμαστικά μέσα σε παρενθέσεις υπαινίσσονταν τα αισθήματά μου.

Την ημέρα που μου ανακοίνωσαν ότι έχω καρκίνο, παρέλειψα να γράψω ημερολόγιο. Την επομένη, σημείωσα ό,τι έπρεπε να βάλω στη βαλίτσα για το νοσοκομείο – ένας κατάλογος δίχως κανένα σχόλιο. Κρυβόμουν κι απ' τον ίδιο μου τον εαυτό; Μπορεί...

Μπορεί ωστόσο και να πίστευα πως μόνο αφότου έχει ολοκληρωθεί η εικόνα, μονάχα τότε, έχει νόημα να την κρίνεις. Έφτασε συνεπώς η ώρα μου.

Πριν από τη Νίκη

I

ΓΕΝΝΗΘΗΚΑ ΤΟΝ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟ του 1938 από δύο ανθρώπους που οι συνθήκες της ζωής τους κάθε άλλο παρά τους ενθάρρυναν στο να αποκτήσουν παιδί. Οι ίδιοι είχαν έρθει στον κόσμο σε πολύ πιο ήρεμους καιρούς.

Η μάνα μου ήταν η πρωτότοκη θυγατέρα ενός άντρα που είχε σταθεί στα νιάτα του πολύ φτωχός, μα με τον γάμο του είχε γίνει εύπορος κτηματίας. Δεν υπαινίσσομαι προικοθηρία – κάθε άλλο. Ο παππούς μου, ο Γιώργης, ερωτεύθηκε τη γιαγιά μου, την Ελπίδα Πετμεζά, παράφορα, κόντρα σε κάθε υπολογισμό κοινωνικό ή οικονομικό. Κοντοχωριανοί ήταν, από τον κάμπο της Μεσσηνίας. Θα είχαν ιδωθεί –φαντάζομαι– στα πανηγύρια, όπου ο Γιώργης έπαιζε συρτούς και καλαματιανούς στο μπουζούκι του και η Ελπίδα, ως κόρη, θα χόρευε σεμνά, αποκλειστικά με τους στενούς της συγγενείς. Το αίσθημα φούντωσε, ακαριαία ισχυρίζονταν, κι από τις δυο πλευρές. Οπτικά τουλάχιστον

ταίριαζαν – ήταν και οι δύο εξίσου όμορφοι. Η Ελπίδα μελαχρινή με κατάλευκο δέρμα, ο Γιώργης ψηλός, γεροδεμένος και ξανθός, με στριφτό μουστάκι. Ανήκε στην πρώτη γενιά που φορούσε τα «φράγκικα» – ο πατέρας του ντυνόταν με φουστανέλες. Πελοπόννησος, τέλη 19ου αιώνα...

Περίπτωση να ζητήσει και να λάβει ο Γιώργης το χέρι της Ελπίδας δεν υπήρχε. Χάσμα χώριζε τον πολυτεχνίτη και ερημοσπίτη τριαντάρη – πότε κυνηγός, πότε αλογατάρης, πότε πλανόδιος οργανοπαίκτης – από τους Πετμεζάδες, που είχανε σαράντα σέμπρους, κολίγες δηλαδή, στη δούλεψή τους... Δε νομίζω να το πολυσκέφτηκε: Μια μέρα που η Ελπίδα κίνησε για τον οδοντογιατρό (κανονικό ταξίδι από το χωριό της ως την Καλαμάτα – δυο φοράδες μπροστά, δυο φοράδες πίσω και στη μέση ένα γαϊδούρι, που στο σαμάρι του καθόταν η κοπέλα), εκείνος παραφύλαξε με τους κολητούς του σε μια στροφή του δρόμου. Όταν πλησίασε η πομπή, βγήκε μπροστά τους με το ντουφέκι στο χέρι. «Μου τη δίνετε για γυναίκα;» ρώτησε με βροντερή φωνή. «Άι κοιμήσου να ξενουστάξεις!» του απάντησαν οι προστάτες της κόρης. Από τους πυροβολισμούς που ακολούθησαν σκοτώθηκε ένας και τραυματίστηκαν τρεις. Μεσ στην αναμπουμπούλα, ο Γιώργης βούτηξε το Ελπιδάκι και το πήγε σε μια σπηλιά για μια νύχτα. Με το χάραμα, παραδόθηκε στους χωροφύλακες. Δικάστηκε και κλείστηκε – άλλοι λένε για πέντε, άλλοι για επτά χρόνια – στο κάτεργο, στο Μπούρτζι. Το αυτί

του δεν ιδρώσε. Την είχε κάνει πια γυναίκα του, δε θα μπορούσαν να την παντρέψουν με κανέναν άλλον...

Μόλις αποφυλακίστηκε, έγινε ο γάμος κι άρχισαν να γεννιούνται παιδιά. Ο Αχιλλέας και ο Κυριάκος, έπειτα η Άννα, η μάνα μου, μετά η Κατερίνα (που πέθανε μωρό), η Αλκμήνη –συνήθιζαν τα αρχαία ονόματα– και τελευταία η Θεώνη. Μέσα σε μία δεκαπενταετία, από το 1905 έως το 1920.

Είχαν άραγε τα αγόρια ιδιαίτερη έφεση στα γράμματα; Αποτελούσε απλώς ευγενή φιλοδοξία για μια ευκατάστατη οικογένεια αγροτών το να σπουδάσει τους γιους της; Και οι δύο πάντως, μόλις τελείωσαν το σχολείο, ανέβηκαν στην Αθήνα και γράφτηκαν στο πανεπιστήμιο. Ο Αχιλλέας στη Θεολογία και ο Κυριάκος στη Νομική.

Τα καλοκαίρια επέστρεφαν στο χωριό, όμως αντί να βοηθούν στις γεωργικές εργασίες, την άραζαν κάτω από σκιερά δέντρα και διάβαζαν με τουπέ μαρξιστικά εγχειρίδια. Ποιος τους είχε μυήσει στον Κομμουνισμό; Άγνωστο. Όταν ο παππούς Γιώργης ρώτησε ευθέως και με ύφος μάλλον βλοσυρό τους γιους του, ο Αχιλλέας έδωσε μιαν απάντηση που ο ίδιος τη θεώρησε αποστομωτική, ενώ οι περισσότεροι άνθρωποι θα την έβρισκαν απλώς αλαζονική: «Νέος στις μέρες μας που δε γίνεται κομμουνιστής είναι είτε πολύ βλάκας είτε εντελώς αναίσθητος. Σαν να ήσουν το 1821 εναντίον της Επανάστασης...». Μπροστά σε τέτοια βεβαιότητα, ο Γιώργης σήκωσε τους ώμους.

Με το σούρουπο, ο Αχιλλέας πήγαινε να κάνει προπαγάνδα στο καφενείο του χωριού, ενώ ο Κυριάκος αναλάμβανε να διαπαιδαγωγήσει τις αδελφές του.

«Κομμουνισμός ίσον εξηλεκτρισμός συν Σοβιέτ» είχε πει ο Λένιν. Ο Κυριάκος στάθηκε στο πρώτο σκέλος του ορισμού. Άρχισε να περιγράφει στα κορίτσια πώς θα ηλεκτροδοτούνταν η Πελοπόννησος και όλες οι δουλειές θα γίνονταν αυτόματα, από υπερσύγχρονα μηχανήματα, ενώ η απόσταση Καλαμάτα-Αθήνα θα εκμηδενιζόταν χάρη σε κάτι τρένα που θα κινούνταν πάνω σε στρώματα πεπιεσμένου αέρα. Είχαν γουρλώσει εκείνες τα μάτια, εξελάμβαναν την επιστημονική φαντασία ως πολιτική κατήχηση...

Το ταξίδι της Άννας για την Αθήνα έγινε με την ατμομηχανή –τον μουτζούρη– και κράτησε σχεδόν μιάμιση μέρα. Είχαν προηγηθεί τρεις μήνες αψιμαχιών με τον πατέρα της. Ή μάλλον αψιμαχιών του πατέρα της με τον ίδιο του τον εαυτό, που ήταν διχασμένος ανάμεσα στο να αμολήσει την Αννούλα (η οποία τόσο του 'μοιαζε, στο τσαγανό κυρίως), να την αμολήσει για να ανακαλύψει τον απέραντο κόσμο ή να την κρατήσει στο χωριό. «Εάν είναι να με φυλακίσεις εδώ, πάντρεψέ με το συντομότερο, για να αποκτήσω παιδιά μιαν ώρα αρχύτερα και να τα στείλω εκείνα στην ελευθερία...» του είχε πει στο τέλος η Άννα και είχε κερδίσει, με μια φράση της, τον πόλεμο.

Εγκαταστάθηκε στο φοιτητικό δωμάτιο των αδελφών της, σε ένα σπίτι στους πρόποδες του Λυκαβηττού. Έδωσε εξετάσεις στη Σχολή Καλών Τεχνών και πέτυχε

χάρη στο φλερτ ενός συνυποψηφίου της, μετέπειτα πολύ γνωστού ζωγράφου, ο οποίος σχεδίασε για λογαριασμό της και της πάσαρε στη ζούλα τόσο το γυμνό μοντέλο όσο και τη νεκρή φύση. Δε φοίτησε όμως ούτε για μια μέρα. Η κομμουνιστική νεολαία, στην οποία είχε σπύσει να γραφτεί, της έδωσε εντολή να πιάσει δουλειά σε υφαντουργείο, για να διαφωτίσει τις άλλες εργάτριες.

Δεν ξέρω αν διέθετε το χάρισμα της πειθούς ή αν –πίσω από τη βιτρίνα της προλετάριας– διακρινόταν η κοπελίτσα που δεν είχε μέχρι τότε στερηθεί τίποτα στη ζωή της. Δεν ήταν πάντως η Άννα από τους ανθρώπους που καταδέχονται να αλλάξουν ρότα. Απ’ τη στιγμή που είχε στρατευθεί στην υπόθεση του Σοσιαλισμού, θα την υπηρετούσε αταλάντευτα, με οποιοδήποτε κόστος.

Ο αδελφός της, αντίθετα, ο Αχιλλέας ήταν πολύ πιο ασταθής ή είχε πολύ πιο ανοιχτά μυαλά – εξαρτάται πώς θα το δεις: Τελειώνοντας το πανεπιστήμιο, διορίστηκε θεολόγος σε ένα σχολείο. Η πρώτη του κουβέντα προς τους μαθητές ήταν να μην πιστεύουν σε βλακείες, Θεός δεν υπάρχει. Φυσικά τον απέλυσαν ακαριαία. Για να μη σταλεί στην εξορία –όπου θα βρισκόταν στην μπούκα και των Κουκουέδων, καθώς στο μεταξύ είχε προσχωρήσει στον Τροτσκισμό–, δραπέτευσε από την Ελλάδα. Περιπλανήθηκε αρκετά χρόνια ανά την Ευρώπη, κάνοντας δουλειές του ποδαριού, και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο κατέληξε στο Ισραήλ, όπου έσπειρε καμιά δεκαριά απογόνους. Στο Τελ Αβίβ είχε γίνει πασίγνωστος ως μια αλλόκοτη φιγούρα, με

μαύρο κοστούμι και μακριά μαλλιά που ανέμιζαν, να πηγαίνει πάνω κάτω στην ακροθαλασσιά, κρατώντας επιδεικτικά ένα βιβλίο και να απαγγέλλει χωρία. «Είμαι ο ταξιδευτής της σκέψης» αυτοσυστηνόταν...

Το 1933, στα είκοσι δύο της, η Άννα πρέπει να ήταν από τις ωραιότερες νεαρές κομμουνίστριες, ξανθιά, ψηλή και λυγερή σαν τον μπαμπά της και με αυστηρό –συν τοις άλλοις– ύφος, που, όσο κρατούσε τους άντρες σε απόσταση, άλλο τόσο τους ερέθιζε. Μια φίλη της της είπε μια μέρα ότι ο σύντροφος Αρμάος θέλει να τη γνωρίσει. «Ο βουλευτής μας;» εντυπωσιάστηκε η Άννα. «Ναι, αυτός!»

II

Ο Αντώνης Αρμάος, ο πατέρας μου, την περνούσε πέντε χρόνια, μα είχε ζήσει ασύγκριτα πιο ταραχώδη βίο. Γεννημένος το 1906 στα Μουδανιά της Μικράς Ασίας, ήταν ο δεύτερος γιος ενός αυτοδημιούργητου επιχειρηματία, ο οποίος –εκτός από το εμπόριο του λαδιού– ήλεγχε και την ιχθυόσκαλα της κωμόπολης. Αγόραζε κάθε μέρα όλα τα ψάρια και είτε τα πουλούσε στους συντοπίτες του είτε τα πάστωνε και τα διοχέτευε στην Προύσα, στην Κωνσταντινούπολη κι ακόμα παραπέρα. Ο παππούς μου ο Ανέστης ταξίδευε τακτικά στη Βάρνα και στην Οδησό, ρούφαγε ναργιλέ και ήξερε να εκτιμά το καλό τσίπουρο. Ήταν μάλλον κοντός, φαλακρός και παχουλός, ντυμένος πάντοτε στην τρίχα, με χρυσό ρολόι

στην τσέπη του γιλέκου του. Είχε παντρευτεί –κι εκείνος από έρωτα– μια φτωχή κοπέλα, τη Σεβαστή, και είχε αποκτήσει έξι παιδιά: τον Ιορδάνη, τον Αντώνη, τον Γιάννο, τον Πέτρο, τη Φανή και τη Μαρκέλλα.

Η αποβίβαση του ελληνικού στρατού στη Μικρασία το 1919 κάθε άλλο παρά είχε ενθουσιάσει τον Ανέστη. Από την πρώτη στιγμή δεν την είδε σαν δικαίωση των «προαίωνων εθνικών πόθων» αλλά ως παράταση του πολέμου, η οποία δεν προοιωνιζόταν τίποτα καλό. Οι μεγαλοστομίες των συμπολιτών του ότι ο βασιλιάς Αλέξανδρος θα στεφόταν μέσα στην Αγια-Σοφιά Αυτοκράτωρ των Ελλήνων τον τρόμαζαν. «Και οι Τούρκοι πού θα πάνε;» ρωτούσε. («Στον διάολο!») του απαντούσαν οι πιο αφίκοροι και τον κοιτούσαν στραβά, αμφισβητώντας τον πατριωτισμό του. Η ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του 1920 τον ανησύχησε ακόμα περισσότερο. Όσο προήλαυναν οι Ελλαδίτες προς ανατολάς ενώ οι Τούρκοι ανασυντάσσονταν υπό την ηγεσία του Κεμάλ, τόσο καθόταν σε αναμμένα κάρβουνα. Κανείς σχεδόν από τους φίλους και γνωστούς του δε συμεριζόταν τις ανησυχίες του. Μάταια επικαλούνταν το κύρος του εκκλησιαστικού επιτρόπου και την εμπειρία του εμπορευάμενου για να τους ταρακουνήσει.

Την άνοιξη του 1922, το αποφάσισε: Ρευστοποίησε όλη την ακίνητη περιουσία του, πούλησε την άδεια εκμετάλλευσης της ιχθυόσκαλας και μετακόμισε με την οικογένειά του στην ασφαλή Κωνσταντινούπολη, όπου ο πρωτότοκός του, ο Ιορδάνης, φοιτούσε ήδη στη Ρο-

βέρτειο Σχολή. «Μα γιατί φεύγεις;» τον ρωτούσαν μέχρι την τελευταία μέρα. «Διότι θα έρθουν οι Τούρκοι και θα μας πετσοκόψουν!» είχε μαλλιάσει η γλώσσα του να επαναλαμβάνει. Τόσο δεν τον πιστεύανε, ώστε διέδιδαν πίσω απ' την πλάτη του ότι υπήρχε κρυφός λόγος, κάποιο οικογενειακό σκάνδαλο ίσως, που τον ανάγκαζε να εγκαταλείψει τη γενέτειρα.

Η μέρα της αναχώρησης από τα Μουδανιά στάθηκε η πιο έντονη στη μέχρι τότε ζωή του πατέρα μου. Με ένα περίεργο –ίσως και λίγο δεισιδαίμον– σκεπτικό, ο παππούς μου ο Ανέστης είχε αποφασίσει τα γυναικόπαιδα να μεταφερθούν στην Πόλη με το ένα δρομολόγιο του πλοίου και η περιουσία (χαλιά, κοσμήματα και χρυσές λίρες) με το επόμενο. Στον δεκαεξάχρονο γιο του ανέθεσε την ευθύνη των «πραγμάτων». Κι έμεινε έτσι ο Αντώνης από το πρωί μέχρι το σούρουπο, με ένα πιστόλι στο χέρι, να φρουρεί τα δεκάδες μπαούλα και κασελάκια που ήταν παραταγμένα στην αποβάθρα, περιμένοντας το πλοίο που θα τα παρελάμβανε.

Οι φίλοι και συμμαθητές του του έκαναν συντροφιά κάτω από το λιοπύρι και τον αντιμετώπιζαν σαν θύμα μάλλον της πατρικής ιδιοτροπίας. «Χάζεψε ο μπαμπάς σου και την πληρώνετε εσείς...» τόλμησε να του πει κατάνουτρα ο πιο κολλητός του. Ο Αντώνης τον στραβοκοίταξε, αλλά δεν απάντησε. «Εδώ ο ελληνικός στρατός θα μπει όπου να 'ναι στην Άγκυρα...» επέμεινε εκείνος. «Στη θέση σου δεν ξέρω ειλικρινά τι θα 'κανα. “Τίμα” από τη μια “τον πατέρα και τη μητέρα σου”, μα από

την άλλη... Προσπάθησες τουλάχιστον να του αλλάξεις μυαλά;... Δε θα σε ρώτησε βέβαια – γιατί να σε ρωτήσει; Και δε μου λες: Αν σου χιμούσαν τίποτα ληστές, θα τράβαγες σκανδάλη; Θα 'παιζες τη ζωή σου για μιαν απόφαση που το ξέρεις ότι είναι ηλίθια;»

Ο Αντώνης, χωρίς να βγάλει κιχ, τον σημάδεψε τότε ανάμεσα στα πόδια. Η σφαίρα σφηνώθηκε στο ξύλο της αποβάθρας –ούτε που τον έξυσε–, μα ο πυροβολισμός αντιλάλησε σε όλο το λιμάνι. «Μουρλάθηκες τώρα κι εσύ;» τσίριξε ο κολλητός. «Σόι πάει το βασίλειο;» Ο Αντώνης όπλισε ξανά και σήκωσε την κάννη, να τον πετύχει στο δόξα πατρί. Ο κολλητός πανικόβλητος άρχισε να τρέχει με την όπισθεν, βρίζοντας και εκλιπαρώντας εναλλάξ. Ώσπου παραπάτησε και έπεσε στη θάλασσα.

Η περιουσία παραδόθηκε ακέραια από τον γιο στον πατέρα. Το γεγονός πως είχε αποδειχθεί άξιος της εμπιστοσύνης γέμισε τον Αντώνη αυτοπεποίθηση. Τον έπεισε πως θα μπορούσε να αντεπεξέλθει και στην πιο δύσκολη ακόμα αποστολή...

Τον χειμώνα του 1922 προς 1923, στην Κωνσταντινούπολη, ο παππούς Ανέστης (που δεν ήταν παππούς αλλά ένας καλοζωισμένος κύριος στο κατώφλι των πενήντα) είχε αντιφατικά συναισθήματα: Από τη μία, ένιωθε τεράστια ανακούφιση που κατάφερε –χάρη στη διορατικότητά του αποκλειστικά– να σώσει την οικογένεια και το βιος του. Από την άλλη, τον έτρωγαν ώρες ώρες οι τύψεις απέναντι στους συμπολίτες του, οι οποίοι έμειναν μέχρι τέλος στα Μουδανιά, έζησαν την

εισβολή των Τούρκων και κατέληξαν πρόσφυγες, ανέστιοι και πένητες. «Θα έπρεπε να τους έχω βαρέσει ακόμα πιο δυνατά τον κώδωνα του κινδύνου!» συλλογιζόταν. «Αντικειμενικά αν το δεις, τους έπιασα κορόιδα: Πήρα εγώ τα φλουριά τους, πήραν εκείνοι τα χωράφια και το σπίτι μου, για να τους τα αρπάξουν λίγους μήνες αργότερα οι Τσέτες του Κεμάλ...» Εκτός από τις παραπάνω σκέψεις, τον βασάνιζε και η απραξία. Οι επιχειρηματικές δεξιότητες που είχε αναπτύξει στα Μουδανιά των λίγων χιλιάδων κατοίκων δεν έβρισκαν εύκολα πεδίο εφαρμογής στην Πόλη. Δεν είχε εκεί διασυνδέσεις ούτε ήξερε καλά καλά πώς λειτουργούσε η πιάτσα. Κεφάλαιο είχε μοναχά, επιμελώς ασφαλισμένο, το οποίο θα έφτανε –σύμφωνα με τους υπολογισμούς του– για όλα τα παιδιά, ίσως ακόμη και για τα εγγόνια του. Τα χέρια του όμως τον έτρωγαν...

Η συνάντησή με τον μοιραίο διάκο συνέβη κατά άλλους τυχαία. Κατά άλλους είχε σκηνοθετηθεί από τον ίδιο τον διάκο, ο οποίος αναζητούσε από καιρό τα ίχνη του παππού μου για να αποδώσει δικαιοσύνη, κυρίως δε για να ζεστάνει τις τσέπες του.

«Πού είσαι, μωρέ πατρίδα;» εμφανίστηκε ξαφνικά μπροστά του σε ένα σοκάκι στο Ορτάκιοϊ. Τον έσφιξε στην αγκαλιά του και τον ευλόγησε, ως ιερωμένος που ήταν. Ο Ανέστης τρόμαξε να τον γνωρίσει. Από πιτσιρικά είχε να τον δει. Νόθο παιδί μιας φουκαριάρας παραδουλεύτρας –τότε τις έλεγαν απερίφραστα «δούλες»–, που το είχε σπλαχνιστεί ο εφημέριος της εκκλησίας

και το είχε πάρει παπαδάκι, να κουβαλάει τον Επιτάφιο, να γυαλίζει τα μανουάλια. Στα δεκαπέντε του αναχώρησε για το Άγιο Όρος – χαθήκανε τα ίχνη του. Τώρα ήταν εγκατεστημένος –όπως τον ενημέρωσε– στην Κωνσταντινούπολη, υπό την προστασία του ίδιου του Πατριάρχη, ο οποίος –(μη σου ξεφύγει σε κανέναν!)– του ανέθετε «ειδικές αποστολές»...

«Πάμε να πιούμε μια ραχή!» επέμενε ο διάκος. Ο Ανέστης αμφιταλαντεύτηκε. «Το ξέρει άραγε ότι μάλλον είναι γιος μου;» αναρωτήθηκε. Τι μάλλον; Όσο τον κοίταζε, με το σμιχτό του φρύδι και το λακκουβάκι στο πιγούνι, τόσο δεν του 'μενε αμφιβολία πως είχε πιαστεί κάποιος από εκείνα τα καλοκαιρινά απομεσήμερα του 1899, στο πλυσταριό, στο σπίτι του αδελφού του, όπου έμενε ο Ανέστης προτού παντρευτεί. Ο διάκος πάντως δεν έδειχνε το παραμικρό σημείο αναγνώρισης. Τον τράβηξε σε ένα καφενείο με θέα στον Βόσπορο. Εκεί, με το οινόπνευμα να μεταγρίζεται απ' το ποτήρι στον εγκέφαλο, ανάμεσα σε μεζέδες, διηγήσεις απ' το παρελθόν και θρήνους για τα Μουδανιά που τούρκεψαν, ο Ανέστης άνοιξε διάπλατα την καρδιά του στον διάκο, του αποκάλυψε τις μύχιες σκέψεις (αποσιωπώντας μόνο τη μυστική σχέση που τους συνέδεε), αλλά και το χοντρό κομπόδεμά του.

«Έχεις τόσα λεφτά και κάθονται;» εξανέστη ο διάκος. «Τι να τα κάνω; Εδώ οι ιχθυόσκαλες είναι καπαρωμένες. Και οι πάγκοι ακόμα στην ψαραγορά. Ελαιοτριβεία στην Πόλη δεν υπάρχουν...» «Το χρήμα, καλέ μου, δε μυρίζει πια ψαρίλα, ούτε στάζει λάδι. Το χρήμα

στον 20ό αιώνα γεννάει χρήμα!» «Τοκογλύφος εγώ δε γίνομαι!» θορυβήθηκε ο Ανέστης. «Θεός φυλάξοι!» έκανε ο διάκος τον σταυρό του. «Με παρεξήγησες! Για επενδύσεις σου μιλάω εγώ. Για τοποθέτηση των κεφαλαίων σε μετοχές και σε ομόλογα».

Δεν ξέρω πόσο ψηστήρι χρειάστηκε. Πόσες επισκέψεις στην Μπανκαλάρ Τζαντεσί, την «Οδό Τραπεζών» στο Πέραν. Πόσα ραντεβού με ειδικούς – που υποκλίνονταν βαθιά καλωσορίζοντας τον «Ανέστη-αγά» και τον έκαναν να αισθάνεται και πάλι κάποιος, παράγοντας σημαντικός στη Βασιλεύουσα κι όχι αργόσχολος επαρχιώτης... Δεν ξέρω, διότι ο παππούς μου έκρυβε επιμελώς από όλη του την οικογένεια αυτές του τις δραστηριότητες. Μόνο την αρχική φράση του διάκου επαναλάμβανε ίσαμε πενήντα φορές την ημέρα σαν ξόρκι –ότι το χρήμα στον 20ό αιώνα γεννάει χρήμα– και την έβρισκε κάθε φορά και πιο σοφή, ιδίως αφότου πέρασε την πύλη του χρηματιστηρίου και θαμπώθηκε από τα απαστράπτοντα μάρμαρα, από το ολόχρυσο άγαλμα του Ερμή και απ' τον πελώριο πίνακα με τις τιμές των μετοχών, που ανεβοκατέβαιναν ακατάπαυστα κι αυτόματα θαρρείς, χάρη σε κάτι υπαλλήλους στην πραγματικότητα –ρώτησε κι έμαθε– σκαρφαλωμένους από πίσω σε σκαλωσιές. (Και όχι, δεν του θύμισαν καραγκιοζοπαίχτες...)

Τον Αύγουστο του 1923, ο Ανέστης ξεπέρασε και τον στερνό του δισταγμό και όρμησε στο παιχνίδι. Είχαν προσυμφωνήσει με τον διάκο να τον αμείβει για την καθοδήγησή του με ποσοστό δέκα τοις εκατό όχι επί των κερδών,

αλλά επί των ποσών που επενέδνε. «Δε θα τα ενθουλακώσω εγώ, σε αγαθοεργίες του Πατριαρχείου θα δοθούν...» του είπε εκείνος. «Κράτα κάτι κι εσύ» απάντησε ο παππούς μου και ορκίστηκε πως, αν τα πράγματα έρχονταν δεξιά, θα προίκιζε το αδικημένο του παιδί, αν μη τι άλλο χτίζοντάς του μια εκκλησία για να 'χει να λειτουργεί...

Η πορεία του υπήρξε εντελώς προδιαγεγραμμένη – βαρετή για όποιον έχει θητέψει σε καζίνο και σε ιπποδρόμους: Στην αρχή κέρδισε τόσο, ώστε να δελεαστεί για τα καλά. Κι έπειτα πήρε τον κακό κατήφορο. Όποτε οι ζημιές του ήταν τόσο μεγάλες που τρόμαζε και σκεφτόταν να αποσυρθεί, συνέβαινε –ως εκ θαύματος;– μια ανάκαμψη. Μάζευε νέο κουράγιο, «γύρισε επιτέλους ο τροχός» ευελπιστούσε και τζόγαρε ακόμα πιο τολμηρά για να ανακτήσει τα χαμένα. Και έχανε περισσότερα. Το μόνο αληθινά αξιοσημείωτο υπήρξε η ταχύτητα της πτώσης του: Μια σεβαστότατη περιουσία –καρπός άοκνου μόχθου τριάντα και πλέον χρόνων– εξανεμίστηκε μέσα σε λίγες εβδομάδες.

«Τις εστί πλούσιος; Ο εν τω ολίγω αναπαυόμενος...» βρήκε να πει μονάχα ο διάκος την ημέρα της οριστικής πανωλεθρίας, πριν του αναγγείλει ότι σύντομα θα επέστρεφε στη Μονή Ιβήρων, στο Όρος. Ο παππούς μου πήγε να τον αρπάξει απ' το λαρύγγι, όμως τι θα ωφελούσε; Δεν ήταν φύση εκδικητική, πόσω δε μάλλον παιδοκτόνος. Ίσως στο βάθος δε να ένιωθε πως και σε εκείνον, που είχε γλιτώσει με μανούβρα από τη Μικρασιατική, αναλογούσε μια προσωπική καταστροφή...

«Χρεοκοπήσαμε!» ανήγγειλε στη γιαγιά μου κι εκείνη βρήκε τη διακριτικότητα να μη ρωτήσει λεπτομέρειες.

Κρατήθηκαν για τρεις μήνες ακόμα στην Κωνσταντινούπολη, από αδράνεια περισσότερο. Για να συντηρηθούν, η γιαγιά μου άρχισε να πουλάει τα κοσμήματά της. Ο Ιορδάνης, ο μεγάλος γιος, παράτησε στην τελευταία τάξη τη Ροβέρτειο Σχολή και ρίχτηκε μαζί με τον πατέρα μου στη βιοπάλη. Νοίκιαζαν μια βάρκα και κωπηλατούσαν μέχρι τα ανοιχτά, εκεί που ήταν αγκυροβολημένα τα πολεμικά του Βρετανικού Στόλου. Χαρτζιλικιώνοντας τον λοστρόμο, ανέβαιναν στο κατάστρωμα και διαλαλούσαν στους ναύτες τηνπραμάτεια τους: καραμέλες, σοκολάτες, χτένες, τσιγάρα και τράπουλες με γυμνά κορίτσια. Το έκαναν –φαίνεται– με μπρίο. Γι’ αυτό και ξεπουλούσαν κάθε μέρα. Τα κέρδη ωστόσο από εκείνο το μικρεμπόριο κάλυπταν μετά βίας τα δικά τους έξοδα. Τίποτα δεν περίσσευε για τους γονείς και τα αδέλφια τους. Στο τέλος, ο Ιορδάνης απελπίστηκε. Έφτιαξε τα χαρτιά του, αγόρασε –σκοτώνοντας στο ενεχυροδανειστήριο το βιολί που του ‘χε κάνει δώρο κάποτε ο πατέρας του– ένα εισιτήριο τρίτης θέσης και μετανάστευσε στη Νότια Αμερική. «Θα σας στέλνω εμβάσματα!» υποσχέθηκε. Ο Αντώνης δεν μπορούσε να τον ακολουθήσει, ανήλικος γαρ.

Η ιδέα να πάνε στην Αθήνα και να δηλώσουν πρόσφυγες για να επωφεληθούν από τα μέτρα της ελληνικής κυβέρνησης υπέρ των «Μικρασιατών αδελφών» δεν άρεσε αρχικά στον παππού Ανέστη. «Τι πρόσφυγες;

Εμένα δε με ξερίζωσε κανένας Τούρκος! Μονάχος μου το 'φαγα το κεφάλι μου!» έλεγε. Μα η γιαγιά μου πάτησε επιτέλους πόδι. Έτσι, στις αρχές του 1924, η οικογένεια αποβιβάστηκε σε ένα πλοίο για τον Πειραιά.

«Πώς μου φάνηκε η Αττική όταν την πρωταντίκρισα; Ένας ξερότοπος μου φάνηκε...» θυμόταν πάντα ο Αντώνης. «Όσο δε για τη συμπαραστάση του κράτους στους πρόσφυγες, μεταφραζόταν στη στέγασή τους σε κάτι παράγκες, που, όταν φυσούσε ο αέρας, απειλούσε να σηκώσει τις στέγες τους. Τι απειλούσε; Τις σήκωνε! Εξού και οι “ανεμόπληκτοι” του Περιστερίου...»

Είχαν ωστόσο τα «μέσα». Ένας ξάδελφος της γιαγιάς μου δούλευε –σε θέση ανωτέρου υπαλλήλου, με γραφείο και σφραγίδες– στον Δήμο Αθηναίων. Προθυμοποιήθηκε να βοηθήσει τον Ανέστη. Του βρήκε πράγματι δουλειά. Δουλειά οδοκαθαριστή.

Ντυμένος με τα ράκη των κοστουμιών του, πλυμένος και καλοξυρισμένος, παρελάμβανε κάθε πρωί ο παππούς μου το καρτόσι του, ανέβαινε τη λεωφόρο Συγγρού και μάζευε και το πιο ελάχιστο απόρριμμα που έβρισκε στον δρόμο του. Του είχε γίνει εμμονή να εκτελεί τα καθήκοντά του άψογα. Όχι γιατί προσέβλεπε σε προαγωγή (τι περιθώριο προαγωγής να χωράει για έναν μπάρμπα, όταν υπάρχουν μυριάδες άνεργοι στην ακμή της ηλικίας τους;), αλλά επειδή στη σκούπα του και στο φαράσι του είχε κρεμάσει σαν σημαία τα τελευταία απομεινάρια της τιμής και της υπόληψής του. Είχε ανάγκη να αποδείξει –στον εαυτό του αν μη

τι άλλο— ότι σε κάτι ήταν καλός. Είχε ανάγκη επίσης να κρατάει το μυαλό του απασχολημένο —έστω και στο κυνήγι των πεσμένων φύλλων και των σκυλοκούραδων—, προκειμένου να μη σκέφτεται διαρκώς τα ίδια και τα ίδια, να μην απαριθμεί τα θανάσιμα λάθη του.

Ένα μεσημεράκι, ενώ γονατιστός προσπαθούσε να ξεκολλήσει μια πατημένη μαστίχα από το πεζοδρόμιο, αντίκρισε τον Αντώνη να ζυγώνει, χέρι χέρι με μια κοπελίτσα από τη γειτονιά. Ο γιος του —απορροφημένος από τα ωραία μάτια της μικρής Αρμένισσας— τον προσέφερε δίχως να τον προσέξει. Ο πατέρας όμως ήταν σίγουρος ότι τον είδε και ότι τον απέφυγε. «Με ντρέπεται το ίδιο μου το παιδί...» είπε. «Με ντρέπεται το ίδιο μου το παιδί...» επανέλαβε συντετριμμένος στη γιαγιά μου. «Κι αν θες να ξέρεις, κι ο διάκος που με αφάνισε σπόρος μου ήταν!» Την άφησε σύζυλη κι εξαφανίστηκε από το σπίτι.

Το καρότσι, τη σκούπα και το φαράσι του τα έδωσε ενέχυρο σε έναν ταβερνιάρη στις Τζιτζιφιές για να ξοφλήσει την καράφα το ούζο, που την ήπια ξεροσφύρι, έχοντας στρέψει την καρέκλα του προς τον τοίχο για να μη βλέπει —ούτε να τον βλέπουν— οι άλλοι θαμώνες. Βγήκε τρεκλίζοντας. Περιπλανήθηκε μέχρι το χάραμα σε δρόμους και σε χωράφια (αυτό προέκυψε από τα γαϊδουράγκαθα που είχαν σκαλώσει στο παντελόني του), κάπνισε όλα του τα τσιγάρα και μισοέκαψε, μες στο μεθύσι, με τον αναπτήρα το μουστάκι του. Τον βρήκανε την επομένη ξυλιασμένο δίπλα στη μάντρα ενός αγ-

γειοπλάστη στο Μαρούσι. Τουλάχιστον δεν επρόκειτο για αυτοκτονία. Αλλά για έναν απλό θάνατο από καημό.

Ο Αντώνης δεν έμαθε ποτέ τίποτα για την αθέλγη συμβολή του στο τέλος του πατέρα του. Η γιαγιά το αποκάλυψε σε εμένα, στα τελευταία της, αφού με όρκισε να μην το πω ποτέ σε κανέναν... Κηδεύτηκε σε ένα μνήμα που παραχώρησε ο Δήμος Αθηναίων, φόρος τιμής στον άξιο υπάλληλό του. Τρία χρόνια αργότερα, τα κόκαλά του ρίχτηκαν στο χωνευτήρι, για να καταληφθεί το μνήμα από κάποιον άλλον. Τα χρυσά δόντια του, αντιθέτως, είχαν αφαιρεθεί εγκαίρως και είχαν δοθεί στην οικογένεια. Επρόκειτο για τη μόνη του κληρονομιά...

Το 1970, ψάχνοντας σε ένα συρτάρι, ανέσυρα μια κιτρινωπή φωτογραφία. Είχε τραβηχτεί την ημέρα της κηδείας, στην αυλή του σπιτιού. Ο Ανέστης δέσποζε στο κέντρο της μέσα στο σανιδένιο φέρετρο, το οποίο είχε τοποθετηθεί υπό κλίση. Το επάνω άκρο του ακουμπούσε σε ένα τραπέζι, το κάτω στο χωματένιο δάπεδο. Την κεφαλή του νεκρού πλαισιώναν, καθισμένοι σε σκαμνιά, από τη μια η γιαγιά μου, με μαύρα ρούχα και μαντίλι που της κάλυπτε το μισό πρόσωπο, και από την άλλη ο πατέρας μου, με γραβάτα και τραγιάσκα. Στα πόδια του νεκρού πόζαραν οκλαδόν τα υπόλοιπα παιδιά: Ο Γιάννος, πρόωρα ξεβγαλμένος έφηβος, με το μαλλί του να γυαλίζει από την μπριγιαντίνη και τους αντίχειρες μόρτικα περασμένους πίσω απ' τις τιράντες του. Ο Πέτρος, τέσσερα χρόνια μικρότερος, με ένα μουστακάκι που μόλις σκίαζε το πανωχείλι του. Η Φανή,

χαμηλοβλεπούσα, μάλλον λόγω παρθενικής σεμνότητας παρά λόγω πένθους. Και η Μαρκέλλα, στην άκρη του πλάνου, μαθήτρια της τρίτης τάξης του δημοτικού, με ύφος τσαχπίνικο και με μια γάτα στην αγκαλιά της, που προφανώς η μάνα της δεν είχε καταφέρει να την κάνει να αποχωριστεί.

Απόρησα, σοκαρίστηκα σχεδόν, με τη μακάβρια έμπνευσή τους. Όσπου, λίγο καιρό αργότερα, πληροφορήθηκα ότι αποτελούσε συνθήεια των φωτογράφων της εποχής να απαθανατίζουν τον θάνατο...

III

Στα δεκαεννιά του, όταν –ως ο μεγαλύτερος παρών γιος– ανέλαβε καθήκοντα αρχηγού της οικογένειας, ο Αντώνης ήταν ένας ψηλός νεαρούλης με ευχάριστο παρυσιαστικό. Το σαρκώδες, πολύ πλατύ του στόμα τον έκανε να μοιάζει κάπως με δελφίни. Χαμογελούσε σχεδόν μόνιμα – η κοινωνική κατρακύλα, η διάψευση των προσωπικών του ονείρων δεν τον κατέβαλλαν παρά εντελώς φευγαλέα. «Σχεδιάζα να γραφτώ στη Σχολή Δοκίμων του Πολεμικού Ναυτικού. Ή στο Πολυτεχνείο...» έλεγε μία μέρα στην Αναΐς. «Μην το αφήνεις να σε παίρνει από κάτω» του χάριδεψε εκείνη το κεφάλι. «Σιγά μη και με πάρει από κάτω! Εμείς θα τον γυρίσουμε τον τροχό!» τη διαβεβαίωσε.

Τι σήμαινε όμως εκείνο το «εμείς»; Τους δυο τους;